

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ФОРМУВАННЯ АКТИВНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ РІДНОЇ МОВИ

У статті окреслено основні підходи учених до підготовки майбутніх учителів початкових класів щодо формування активного мовлення молодших школярів на уроках рідної мови. Розкрито проблеми розвитку активного мовлення дітей молодшого шкільного віку, зміст та методику організації уроків рідної мови.

Ключові слова: мовлення, розвиток мовлення, мовленнєва діяльність, активне мовлення, майбутній учитель, професійна підготовка.

Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується переходом від тоталітарної уніфікації і стандартизації педагогічного процесу, до інтенсивного переосмислення цінностей, пошуками нового в теорії та практиці навчання й виховання вищої педагогічної школи України. Першочерговості набуває питання розвитку національної освіти, зокрема вищої, здатної забезпечити загальноосвітню школу високоосвіченими, інтелектуальними, соціально зрілими і творчо спрямованими вчителями.

Впровадження положень Болонської системи в системі вищої освіти, з одного боку, передбачає забезпечення якості освіти, з іншого – не пропонує цілісної системи виховання. Хоча справедливо буде зауважити, що декларування того, якою повинна бути сучасна людина як продукт виховання, в концепціях реформування освіти є. При цьому нинішні реформатори покладають надії на те, що формування та розвиток людини здійснюватиметься саме через систему освіти, проголошуючи, що перед освітою ХХІ ст. постала низка історичних викликів, зокрема: “Потреба забезпечити оптимальний баланс між локальним та глобальним з тим, щоб людина, формуючись як патріот своєї країни, усвідомлювала реалії глобалізованого світу, була здатною жити і діяти в цьому світі, нести частку відповідальності за нього, бути не тільки громадянином країни, а й громадянином світу [6].

Професійна підготовка майбутнього вчителя полягає не лише в опануванні ним професійно-необхідними знаннями, уміннями і навичками, які передбачені навчальними планами і програмами, у ході здійснення навчального процесу чи під час проходження педагогічної практики. Соціально-професійний досвід засвоюється майбутнім педагогом не лише через логіку науки і зміст відповідної навчальної дисципліни, завдяки тієї професійно-науковій інформації, яка повідомляється викладачами вузу на лекціях чи семінарських заняттях, або в процесі самостійної навчальної роботи. Майбутній вчитель набуває своєї професійної ідентичності, збагачує і коригує (нерідко підсвідомо) власне уявлення про модель педагогічної діяльності і через відображення професійних дій і вчинків, поведінки викладачів у перебігу дидактико-педагогічної взаємодії з ними: стиль педагогічного спілкування викладача, манери його професійної поведінки, прояв особистісних і професійних якостей тощо. Все це може впливати на розширення когнітивної основи соціально-професійного аспекту “Образу-Я”, коригуючи і трансформуючи уявлення студента про себе як майбутнього педагога.

Проблема формування активного мовлення молодших школярів на уроках рідної мови завжди була і є однією з найважливіших у системі початкового навчання. Вироблення в учнів навичок практичного володіння рідною (українською) мовою,

вміння правильно будувати висловлювання в усній і письмовій формі – основне завдання, яке постає перед школою загалом, та майбутнім педагогом зокрема.

Метою навчання рідної мови є формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка володіє відповідними вміннями й навичками, вільно користується засобами рідної мови – її стилями, типами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо).

Відомий лінгвіст, основоположник системи навчання дітей рідної мови Ф. Буслаєв вказував, що мета має полягати у засвоєнні мовної культури народу через систему спеціальних мовленнєвих вправ, які є основою для розвитку природженого дару слова й умовою мовленнєвого розвитку дитини [5, с. 21]. Зокрема для його формування, на думку Д. Богоявленського, слід працювати над оволодінням словом як одиницею мовлення; оволодінням граматичною будовою мови; розвитком зв'язного мовлення [5, с. 14].

Отож сучасна школа потребує вдосконалення методики та методичного процесу формування комунікативних умінь, оскільки сучасні програмні вимоги спрямовані на вдосконалення національної системи освіти, збереження культурної спадщини українського народу, зокрема української мови. Особливої значущості набуває своєчасно організована робота щодо формування комунікативних умінь, яка є міцним підґрунтям для подальшого успішного навчання читання і письма дітей у школі.

За умови правильних методичних підходів, належної організації і навчально-методичного процесу навчання рідної мови в початкових класах в учнів успішно формуються вміння слухати і розуміти почуте, висловлюватися, вступати в діалог і полілог тощо. Таким чином, основним завданням вивчення рідної мови є формування активного мовлення у дітей молодшого шкільного віку.

Методика викладання української мови як наука прагне віднайти шляхи найбільш результативного навчання, зокрема визначити мету викладання мови, обґрунтувати принципи навчання з урахуванням закономірностей засвоєння фонетики, лексики, граматики, правопису тощо, вмотивувати найефективніші методи й прийоми навчання, вчить виявляти недоліки у викладанні і долати їх. Від успішного розвитку методики, безпосередньо пов'язаної з життям, зі школою, великою мірою залежить ступінь піднесення культури народу.

Розвинене мовлення людини – не тільки форма думки, а й сама думка, супутник мислення, свідомості, джерело пам'яті. Створені за допомогою мови образи, опису подій, якостей, властивостей найрізноманітніших виявів життя людей є вищим актом пізнавальної діяльності людини.

Зокрема, І. Синиця стверджує, що мовна поведінка, як частина загальної поведінки людей, свідчить як про рівень розумового розвитку, так і про рівень їх виховання. Вона репрезентує людину в цілому [2, с. 13].

Так, Т. Донченко переконує, що робота над формуванням у школярів способів збагачення власного мовного запасу й оволодіння мовними нормами дає значно вищі результати, якщо вона проводиться на комунікативній основі, у процесі комунікативної діяльності [5, с. 162].

Виходячи з того, що мовлення – це діяльність, яка передбачає використання мови з метою спілкування, пізнання, впливу на інших людей, Є. Архипова пропонує основну увагу приділяти мовленнєвій діяльності як в усній, так і в писемній формі; цілеспрямовано вдосконалювати граматику мовлення учнів, учити їх сприймати і розуміти чуже мовлення, а також будувати висловлювання (тексти) у відповідності з нормами мови [4, с. 12].

Важливість, необхідність та роль розвитку усного мовлення під час навчання грамоти обґрунтував також у своїх працях і В. Горецький: Він доводить, що слухання і говоріння становить фундамент, першооснову формування письмових форм мовлення – читання, письма, писання. Увага до вдосконалення і розвитку усних видів мовлення має бути не менш важливою, ніж до вироблення письмових видів. Завдання всіляко розвивати і вдосконалювати у кожного учня вміння уважно слухати і говорити ясно, усвідомлено, по суті справа не менш значима, ніж проблема навчання елементарному читанню і письму [3, с. 36].

Отож розвиток мовлення розглядається як основоположний, провідний принцип, що пронизує і об'єднує усі без винятку сторони мовленнєвої діяльності учнів. Джерелами мовленнєвого розвитку слугують: спілкування в повсякденному житті з ровесниками та дорослими, спостереження за навколишньою дійсністю, художня література та періодична преса для дітей, усна народна творчість, дитячі програми радіо та телебачення, діафільми, ігрова діяльність тощо.

Складова частина програм з рідної мови з розвитку активного мовлення має формувати у школярів уміння логічно і граматично правильно, з елементами виразності усно передавати почуте, побачене, пережите, прочитане. Щоб сформувати у дітей певні елементарні рівні монологічного та діалогічного мовлення, програма передбачає проводити певну роботу спочатку над умінням дітей відповідати на запитання і ставити їх перед однокласниками, учителем. Правильно, емоційно сприймати мовлення дорослих і однолітків. Слід також навчати дітей використовувати в діалогічному мовленні виразні засоби: жести, міміку, інтонації запитання, відповіді, захоплення, подиву, прохання, суму, страху, задоволення тощо.

Існуюча програма середньої загальноосвітньої школи реалізується певною мірою через систему діючих та альтернативних підручників, посібників з української мови. У підручниках подана система тренувальних вправ, виконання яких як у класі, так і вдома покликане виробити в учнів уміння й навички високої мовної культури. Підручники побудовано відповідно до найголовніших дидактичних вимог, адже вони:

- побудовані у повній відповідності до програм кожного року навчання;
- забезпечують виховні вимоги, розвивають логічне мислення, виховують любов до мови;
- теоретичний матеріал подано у повній відповідності до вимог мовознавчої науки, у чіткій системі із врахуванням вікових особливостей відповідного класу;
- дидактичний матеріал, як правило, зібраний з кращих зразків різних стилів української літературної мови;
- велику увагу приділено збагаченню лексики учнів і розвитку зв'язного мовлення в процесі вивчення всіх програмових тем курсу;
- реалізовано принцип взаємозв'язку і наступності між виучуваними розділами і темами між класами; забезпечено систематичне повторення матеріалу.

Важливе значення для вчителя в розвитку активного мовлення молодших школярів мають і посібники, що подають дидактичний матеріал з української мови для різних класів. Вони допомагають урізноманітнити систему тренувальних вправ, організувати індивідуальну й колективну роботу. У цьому аспекті слід розглядати і значення збірника вправ, завдань та методичних посібників, що вміщують і тренувальні вправи та ігри.

Таким чином, аналізуючи джерела мовленнєвого розвитку, зміст навчальної мовленнєвої діяльності та систему існуючих норм мовної культури особистості школяра слід визнати розвиток мовлення провідним принципом навчання. Його

реалізації підпорядковані, чинна програма, чинні та альтернативні підручники, система навчальних посібників, які містять вправи для розвитку мовлення молодших школярів.

Оскільки мова і мовлення є продуктом культури та невід'ємною її складовою, саме вона формує людину як особистість й творця культурних цінностей. Формуючи людину в плані духовному, інтелектуальному та моральному, мова обслуговує потреби суспільства через цілий ряд життєво важливих функцій, які практично реалізуються у мовленнєвій діяльності. Насамперед це такі функції, як:

- мислительна (мова є інструментом і засобом мислення, формою існування думки);
- пізнавальна (засобами мови людина пізнає світ, навколишню дійсність);
- комунікативна (мова є засобом спілкування);
- національно-культурологічна (за допомогою мови людина усвідомлює себе представником певного народу – коли ця мова є рідною; або вона прагне пізнати, вивчити, оцінити культурні надбання іншого народу – коли вивчає іншу, іноземну мову). Означені функції чітко виявляються у навчальному процесі.

Пізнання мови на різних її рівнях (фонетичному, словотвірному, лексичному, граматичному) є джерелом різнобічних знань, засобом розвитку мислення, мовлення, духовного збагачення людини.

Готовність суб'єкта використовувати мову у своїй діяльності можна назвати мовленнєвою здібністю. В ній закладено з одного боку, найважливіші складові мовної системи, а з іншого – основні види мовленнєвої діяльності – слухання і розуміння (аудіювання), говоріння, читання й письмо.

Відомі такі рівні мовленнєвої здібності, які вчитель має брати до уваги у процесі професійної діяльності:

1. Рівень правильності (дотримання мовних норм, нормативність мовлення);
2. Рівень швидкості – обґрунтований розподіл мовленнєвої дії в часі;
3. Рівень насиченості – багатство словника і граматичних форм, виражувальних мовних засобів, які виходять за межі мінімуму тих мовних засобів, які необхідні для досягнення звичайного рівня;
4. Рівень адекватного вибору – йдеться про вибір можливих форм на основі адекватності висловлювання програмі, задуму, ситуації спілкування, зорієнтованості на слухача, його можливості у сприйнятті словесної інформації [1, с. 24].

Маємо визнати те, що провідна мета початкової мовної освіти, яка полягає, насамперед, у мовленнєвому розвитку школярів, нерідко просто декларувалася і, залишаючись непідкріпленою на технологічному рівні, була далекою від реалізації. Це стосується, зокрема, і того специфічного завдання, яке стоїть перед початковою ланкою загальноосвітньої школи і полягає у формуванні в учнів загальнонавчальних навичок, важливою складовою яких є загальномовленнєві уміння й навички. Безумовно, у виконанні завдань, які стоять сьогодні перед початковою мовною освітою поєднано теорію мовленнєвої діяльності, яка передбачає орієнтацію на чотири фази мовленнєвої дії (орієнтування, планування, висловлювання, контроль і корекція висловлювання) з традиційним підходом до розвитку мовлення школярів, який ґрунтується на знаннях і вміннях щодо основних мовних одиниць тощо.

1. Варносьцька Л.О. Активізація мовленнєвої діяльності учнів / Л. О. Варносьцька // Початкова школа. – 1991. – №2. – С. 23–28.

2. Вашуленко М.С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання / М.С. Вашуленко // Початкова школа. – 2001. – №1. – С. 11–14.
3. Горецький В. М. Виразність, правильність і швидкість читання / В. М. Горецький // Початкова школа. – 2007. – №8. – С. 36–40.
4. Дорошенко С.І. Розвиток мовлення молодших школярів: навч.-метод. посіб. / С. І. Дорошенко. – К.: Освіта, 1987. – 324 с.
5. Наумчук Н.М. Сучасний урок української мови в початковій школі: методика і технологія навчання / Н. М. Наумчук. – Тернопіль: Астон, 2001. – 235 с.
6. Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХІ століття. Кн. 2: Освіта і наука: творчий потенціал державо- і культуротворення. – К., 2004. – С. 343–344.

This article outlines the main approaches of scientists to future primary school teachers' training for forming the active speech of junior pupils at native language lessons. The problems of development of primary school children's active speech, content and methodology of the native language lessons' organization are disclosed.

Key words: *speech, language development, speech activity, active speech, the future teacher, professional training.*

УДК 37. 013. 43 (045)
ББК 74. 044. 3

Людмила Машкіна

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТНЬОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ДНЗ

У статті висвітлено актуальні проблеми формування інноваційної освітньої культури педагога. Звернено увагу на інновації та інноваційну діяльність в умовах гуманістичної парадигми освіти. Визначено принципи формування інноваційної культури педагога, зокрема принцип рефлексії, орієнтувально-пошукової позиції, формування педагогічних ситуацій та ін., акцентовано на складових інноваційного середовища школи, як-от: висококваліфіковані кадри, матеріально-технічна та інформаційна база. Викладено критерії діагностики інноваційної культури, зокрема можливості досягнення власного успіху, спільні цілі, традиції, цінності та ін.

Ключові слова: *інноваційна освітня культура, педагог, принципи, критерії інноваційної культури.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... На сучасному рівні розвитку цивілізації особливу роль відіграє інноваційний потенціал суспільства, що потребує людей, здатних системно і конструктивно мислити, швидко знаходити потрібну інформацію, приймати адекватні рішення, створювати принципово нові ідеї в різних галузях знання. А це у свою чергу формує соціальне замовлення на нові підходи в системі освіти, нове педагогічне мислення, нове ставлення педагога до своєї діяльності, результатом якої може бути виховання “інноваційної людини”. Для цього в освітній сфері має панувати дух творчості, постійного пошуку, які є розвивальним середовищем для нових ідей, шукань, досягнень [2].

У наш час актуальними є певні проблеми підготовки педагога-новатора, що володіє компетентністю, готовий до використання і створення інновацій, вміє вести дослідно-експериментальну роботу. Важливим також є визначення та подолання суперечності між оновленням парадигми сучасної освіти – переходом на новий тип гуманістично-інноваційної освіти, який передбачає інноваційну діяльність всіх